

1.SANATTA BATILILAŞMA HAREKETLERİ VE MİHRİ HANIM

Necmettin KARABULUT*

Osmanlı-Türk toplumunun kendi bünyesine dayalı ve kendisine özgü kültürel varlığında, dış etkilerin yeni bir takım izler meydana getirmeye başlayışının onsekizinci yüzyılın başlarına rastladığı görülür.¹

Lale devri olarak adlandırılan bu devirde, eski dini ve sosyal yapıların yanında artık, köşk ve bahçe kültürüne dayalı yapılar da yapılmakta idi. Türk sanatının batı etkisinde kalması, Barok, hatta Rokoko dönemlerinde başlamıştır denilebilir. Lale devrinde Türkiye'ye gelen batılı sanatçılar da Türkiye'yi tanımak için çaba sarfetmişlerdir. Bu tanıma gayretlerinin arka cephesinde, Osmanlı'yı bir sömürü aracı olarak görme niyeti XIX. yüzyıl da kendini iyice göstermeşe başladı.

Gerçi batılıların Türkiye'ye ait resimler yapışı III.Selim zamanında başlamış değildi. Ta onaltıncı yüzyıldan beri Türkiye'nin bazı yerlerini görüp resimlerini yapanlar olmuştu.² Elçilerin yanlarında ressam bulundurmaları geleneği, onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında başlamıştı. 1797'de ilk resimli kitap Osmanlı ülkesinde basıldığında, amaç batılılaşma hareketleri hakkında batılılara bilgi vermektir.

1.1. Ondokuzuncu Yüzyılda Güzel Sanatların Durumu

Osmanlı İmparatorluğu içinde Türk milliyetçiliğinin ondokuzuncu yüzyılda benimsenmesi, görece olarak 1789 Fransız İhtilali'nden esinlenmiş bir olgudur. Ancak milliyetçilik Türk aydınları arasında olağanüstü bir bilinçli program olarak ele alınmıştır.³ Batılı uzman ve sanatçıların birikimlerinden faydalanma yoluna gidilmiştir. Ama batılılar, Osmanlı ülkesindeki azınlıklarla işbirlikleri yaparak Osmanlı devletini yıkmaya çabalarını yoğunlaştırmışlardır.

Ondokuzuncu yüzyılda İstanbul'da yaşayan azınlıklar arasında, resim sanatına daha çok Ermeniler ilgi göstermişlerdir.⁴ Rum azınlıklar arasında da bu sanatla ilgilenenler olmuş, bu azınlıklar, siyasi ve sosyal ilişkilerde yararlanılmıştır.

1.2. Çağdaşlaşma (Batılılaşma) Sürecinde Yeni Kurumlar

Azınlıkların sanat çalışmaları sürerken, batılılaşma hareketleri çerçevesinde, ordunun da bundan payını alması istenmiş, bazı yeni askeri okullar kurulmaya başlanmıştır. 1831'de kurulan Mühendishane-i Berrii Humayun'u Harbiye (Kara Harp Okulu) ve Bahriye (Deniz Harp Okulu) gibi yeni okullar açılırken, bu okullarda perspektif ve modle konuları programlar içerisinde yer almıştır.

XIX. yüzyılda askeri okulların yanısıra, Galatasaray Mektebi Sultanisi (1869), Darüşşafaka Lisesi (1873) gibi okullarda da resim derslerine ağırlık verilmiştir. Bu okullarda verilen derslerde ağırlık noktası faydacılık ilkesidir.

1.3. Avrupa'ya Öğrenci Gönderme ve Asker Ressamlar

Avrupa'ya sanat eğitimi için gönderilen ilk gençler askeri okul öğrencileri ve subaylardır. Bu kişiler arasında Şeker Ahmet Paşa (1861), Osman Hamdi Bey (1857)'i sayabiliriz. Osman Hamdi Bey'in Sanayi-i Nefise Mektebi'ni kurmasının ardından, Batı'ya asker ressamların gönderilmesi hız kazanmış, Sami Yetik, Ruhi Arel, Hikmet Onat ve Ali Sami Boyar gibi sanatçılar gittikleri batıdan daha sonra yurda dönmüşlerdir.

Daha sonra gönderilen Nazmi Ziya, Avni Lifij ve İbrahim Çallı gibi sanatçılar, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla yurda dönmüşler ve yeni sanat anlayışının öncüleri olmuşlardır.

1.4. İnas Sanayi-i Nefise Mektebi ve Kadın Ressamlara Bakış

Batılılaşma hareketlerine, Osmanlı toplumu içerisindeki bazı ailelerde etkilenecek katılmışlar ve bu amaçla azınlık ve yabancı çevrelerle yakın ilişkilere girmişlerdir. Özellikle yabancı eğitimciler tutarak, kızlarının Avrupa'ya gidebilmelerini sağlamışlardır.

Gerek Amerikan, gerekse Katolik kilisesinin desteklediği Fransız kız okulları, bu konularda desteklerini sürdürmüşlerdir. Bu sürecin başlangıcını ondokuzuncu yüzyılın sonlarına ve Yirminci yüzyılın başlarına bağlayabiliriz. İstanbul'da açılan salon sergilerinde yabancı kadın ressamların eserleri Türk kızlarının ilgisini daha da çekmiş, batılı anlamda sanat eğitimi almak için teşvik edilmişlerdir.

Ayrıca Osman Hamdi Bey'in Ruh kökenli devşirme bir babadan gelişinin Duyun-u Umumiye'de "Osmanlı Dayınler Vekili" olarak görev almasının özellikle üzerinde duran bazı günümüz kaynakları, Şeker Ahmet Paşa gibi bir Türk ressamı dururken, Sanayi-i Nefise Mektebi'ndeki öğretim kadrolarına yabancıların atanması oldukça anlamlı bulunmakta ve dahası bunu Osman Hamdi Bey'in "gizli misyonu"na bağlamaktadırlar.⁵ Yine İnas (kızlar) Sanayi-i Nefise Mektebi'nin 1914'de açılması, bu okulla erkeklere yönelik açılan Sanayi-i Nefise Mektebi arasındaki otuz yıllık zaman farkı olması da bugün için ilginçtir denilebilir.

1.4.1. İlk Kadın Ressamımız Mihri Hanım

Türk resminin batılı üslûplara yöneldiği, o üslûplardan etkilendiği dönemde kadın ressamlarımızın da sanat çalışmalarına giriştiklerini görmekteyiz.⁶ Cumhuriyetle birlikte, kadının toplum içerisindeki yeri veya konumu farklılaşınca, kadının toplumsal işlevi de belirginleşiyordu.

S.Pertev Boyar'ın 1948'de Ankara'da basılmış olan ve batı etkisindeki Türk resmine emeği geçmiş sanatçıların kısa biyografilerini kapsayan "Türk ressamları" adlı kitabında Mihri Müşfik'in adı, "İlk kadın sanatkarımız" olarak geçmektedir. Aynı görüşü Türk Sanat Tarihi'nde Celal Esat Arseven'de paylaşmakta ve şöyle demektedir: "Uzun zaman İtalya'da çalışmış bulunan Mihri Hanım ilk kadın ressamlarımızdandır. Yağlıboyada olduğu kadar, pastel de de kudretli bir ressamdır".⁷

Mihri Hanım'ın gerçekten maceralı ve çileli bir sanat hayatı olmuştur. Aslında bir doktorun kızı olup, çerkes asıllıdır. Küçük yaşlarından itibaren batılı anlamda, müzik, edebiyat ve resim dersleri alır. Önce Fausto Zonaro ile ilişkiye girer, ondan resim dersleri alır. Zonaro'nun verdiği dersler Mihri'de bau sanatının özlemini filizlendirir.

Mihri Hanım olaylı bir şekilde yurt dışına kaçarak, kendini Roma sokaklarında bulur. Ardından Paris'e gider. Kiraladığı evin bir odasını verdiği Müşfik Selami Bey'le tanışır, onunla evlenir. Yurda döner. Ama bir süre sonra tekrar yurt dışına çıkar. Ardından İstanbul (Darülmualimat) Kız Öğretmen Okulu Resim Öğretmenliği (1913), İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'nde profesörlüğe kadar yükseliş, Tevfik Fikret'le olan ilişkiler onun hayatından bazı ayrıntılardır.

Tevfik Fikret'in eşinden dinlediğimize göre, şairimizin ölümü üzerine, odasına ilk giren Mihri Hanım olmuş, hıçkırığa hıçkırığa ağlayarak, üzerine kapanmış, Batı'da yapıldığı gibi, yüzünün kalıbını almış. Sanırım, Türkiye'de yapılan ilk mask budur.⁸

Mihri Hanım'ın daha sonra, Atatürk'ün ve Papa'nın resimlerini yaptığını biliyoruz. Ama bu resimlerin ya kaybolduğu ya da köşeye atılarak yokedildiği şeklinde de bilgilere rastlanmaktadır.

Mihri Hanım'ın artık son durağı Amerika olacaktır. Newyork, Washington ve Şikago'da resim dersleri vermeye devam etti. Bazı üniversitelerde resim profesörlüğü yaptı. Zengin Amerikalı ailelerine, özel dersler vererek, hayatını sürdürmeye çalışırken, içimizi de burkacak bir yoksulluk içinde bu yabancı ülkede gözlerini hayata kapattı. Ve maalesef, bir Türk kızının deli dolu, çalkantılı, çilekeş hayatı sona ermiş, kimsesizler mezarlığına gönülmüştür. Tarihler 1954 yılını göstermekteydi. Bugün de birçok Türk kadını resim yapmaktadır. Sanayileşme ile birlikte, başlangıçta tamamen dışa bağımlı olan bu sanatta da yeni arayışların olması kaçınılmazdı ve öyle de olmaktadır. Bau sanatı karşısında Türk sanatının ne yapabileceği meselesi, bir kez daha tartışılmalıdır. Aktarmacı ve güncel sanat eğilimleriyle oyalanan bir Türk resminin olamayacağı aşikardır.

1.5. Sonuç (Bitirirken...)

Türk sanatçılarının batılı sanatçılara benzemediğini söylersek abartmış olmayız. Çünkü batılı ressamların resimlerinin çoğunda gri gökyüzünü görebiliriz. Ama Türk ressamı masmavi bir gökyüzü altında olduğu için, batılılarca Türk mavisini "Turquoise" olarak adlandırılan bir rengi sanat dünyasına hediye etmiştir. Ayrıca çinisine, halısına, kilimine, seccadesine bu rengi doyasıya işlemiştir. Ama kadersiz

Mihri Hanım, rengini Marmara'dan aldığı mavmavi gözlerini, talihsiz bir biçimde Amerika'da kapatırken, acaba bunları düşünmüş müydü? Eğer Türk resmi, XVIII. yüzyıldan, yani Levni'den beri kaldığı yerden devam etseydi, bugün çok başka bir görünümde olacaktı ve milli resmimiz, şahsi ve kişisel resmimiz çoktan kendini bulmuş olarak evrimine devam edecek, belki bu yüzden evrensel bir resim sanatı yaratmış olacaktık.⁹ Mihri Hanım gibi Türk kızları da yabancı ülkelerde garip bir biçimde ölmeyeceklerdi.

Sonuçta yazımızı, Mihri Hanım'ın ibret verici mektuplarından pasajlar vererek bitirmekte fayda görüyorum: "... Bugün bana, gençliğimi hediye etseler, bu meslek uğrunda çektiğimi, çekmek korkusundan reddederdim. Çektiğim meşakkatleri bir ben bilirim, bir de Allah bilir... Bizim ailenin yegane hususiyeti inadındadır. Ben herşeyde olduğu gibi sanat hayatım boyunca, inadımla yaşadım... Bugün, buna, bin kere pişmanım..."¹⁰

* Atatürk Üniversiteki, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Resim-İş Eğitimi Bölümü Öğretim Görevlisi.

1 Mustafa Cezar, "Sanaatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi" İstanbul: Türkiye İş Bankası A.Ş. Kültür Yayınları, 1971, s. 2.

2 Aynı eser, s. 15.

3 Sezer Tansuğ, "Çağdaş Türk Sanatı" 2. b. İstanbul, Remzi Kitabevi Yayınları, 1991 s. 37.

4 Tansuğ, s. 39.

5 Kemal İskender, "Türk Resminin Dünyü, Bugünü ve Geleceği" Gergedan Dergisi, No. 19, (Eylül 1988), s. 9.

6 Kaya Özsegin, "Türk Plastik Sanatından Kadın Sanatçılarımız" Kültür ve Sanat Dergisi, Cilt IV, No. 4., (Haziran 1976), s. 38.

7 Aynı eser, s. 138-139.

8 Taha Toros, "İlk Kadın Ressamlarımız" İstanbul: Ak Yayınları Sanat Kitapları Serisi. 12-1, 1988, s.14.

9 Zahir Güvemli, "Resim Sanatı ve Türk Resmi" İstanbul: Ak Yayınları Sanat Kitapları Serisi: 11, 1987, s. 56.

10 Toros, s. 15.